

D'ALGUNS <AMERICANOS> VILAFRANQUINS I ELS ORÍGENS DE LA CAIXA D'ESTALVIS DEL Penedès

RESUM

La col·laboració l'any passat en un treball de recerca sobre els *americanos* o *indianos* a Vilafranca¹ ens va fer conèixer noves dades inèdites sobre alguns d'aquells penedesencs establerts a Vilafranca, amb bons negocis a terres americanes. Ens referim als Via Figarot, els Torres i els Jané, així com els Via Oiveras. És precisament el patrimoni d'una d'aquestes famílies, com el d'alguns altres propietaris terratinents, que finalment passa a mans eclesiàstiques, amb indicis prou evidents d'haver contribuït, qui sap si decisivament, a constituir el 1913 la Caixa d'Estalvis del Penedès.

ABSTRACT

Last year's collaboration in a research project on "Americanos" or "Indianos" from Vilafranca (these terms refer to people who returned home having made their fortune in Latin America)² provided us with new unpublished data about some of those characters with good businesses in America who later established themselves in Vilafranca. We are talking about the Via, the Figarot, the Torres and the Jané, as well as the Via Oiveras. It is precisely some of these land-owning families' heritage that fell in the hands of the church and was perhaps crucial to have contributed to the founding in 1913 of Caixa d'Estalvis del Penedès (Savings Bank).

ELS VIA, FIGAROT

L'any 1864 l'administració de la Festa Major es concedeix a Mn. Manuel Mestre, de cal Guatlle, popularment ara de cal Gotlla; Magí Via i el seu nebot Fèlix Via, tots dos de cal Figarot; Josep Girona, de cal Cortó, i Jaume Martí, el Rafilat. Als altres administradors, mossèn "Mestre los digué: com que som administradors de St. Fèlix, aqueix nom Vs. portan de americanos, demana una festa extraordinaria y sinó se posaran un borró".³

Consta als llibres sacramentals de l'Arxiu de les Parròquies de Vilafranca (APVP) que l'*americano* Magí Via Blanch, "Figarot", havia nascut el 18 d'abril de 1800, fill de Fèlix Via Jové i

1 Treball reflectit sols de manera molt parcial en el volum de Mireia Olivé i Tate Cabré *Guia de rutes indians de Catalunya*. Ed. Cossetània. Valls 2011.

2 Work reflected partially only in Mireia Olivé i Tate Cabré's book *Guia de rutes indians de Catalunya*. Ed. Cossetània. Valls 2011.

3 Ara diríem que els posaran mala nota, recollit per Antoni Ribas (transcripció i notes) a *Passant comptes amb sant Fèlix Màrtir. El llibre de l'Administració del patró de Vilafranca del Penedès, de 1778 a 1876*. Ed. Ajuntament. Vilafranca 1999. Transcripció de les notes de l'any 1864. Pg. 485.

de Francesca Blanch, i que no va morir a Vilafranca. El seu germà Fèlix Via Blanc es va casar amb Margarida Ràfols Raventós el 8 de juny de 1813. El fill d'aquest matrimoni, Fèlix Via Ràfols, nascut el 1824, va ser el continuador dels negocis del seu oncle en terres americanes. Es va instal·lar a Barcelona, al número 16 de la rambla del Centre, on va morir als 69 anys el 27 d'abril de 1893, vidu d'Eulàlia Raventós i Pometa. El matrimoni havia tingut tres fills: primer, Cecília, nascuda el 8 de juliol de 1860; el segon, Josep, nascut el 27 de novembre de 1863, i la tercera, Maria, nascuda el 17 d'octubre de 1865, que es casaria amb un fill de Miquel Torres Vendrell, que era, per tant, nebot de l'*americano* Jaume Torres Vendrell.

Tot i la residència barcelonina, els Via Raventós no van deixar l'espai vilafranquí on tenien la base de la seva activitat comercial, i el 1888 van veure enllestida la seva casa al carrer del general Prim, en l'espai que anteriorment hi havien tingut uns magatzems. L'edificació de cal Figarot va ser projectada per l'arquitecte barceloní August Font i Carreras el 1888, i va cridar l'atenció pels elements de caire medieval, com les arcades ogivals dels cinc portals de la façana principal, els forjats d'aquesta balconada i també l'ampli pati posterior que, amb les palmeres, mostra una ambientació clarament indiana. La casa va rebre popularment la denominació de "ca la Maria Via" o "ca la Maria Figarot", la seva darrera estadant abans que als anys vuitanta fos adquirida pels Castellers de Vilafranca.

Antoni Martorell ens recorda que Fèlix Via i el seu soci Josep Raurell havien acreditat a Cuba, als anys seixanta del segle XIX, els vins del Penedès, amb la marca Via i Raurell.⁴ El cert és que Fèlix Via, tot i tenir els negocis a terres americanes i la residència a l'espai barceloní, va ser enterrat a Vilafranca.

ELS TORRES

Fills de Josep Torres Gual, de Sant Pere Molanta, i Rosa Vendrell, de Subirats, els Torres Vendrell, nascuts tots ells a Sant Pere Molanta⁵ en un entorn pagès, van anar situant la seva activitat comercial a Vilafranca a partir de les relacions comercials que el més petit va concretar a terres americanes.

D'acord amb les informacions de l'APVP els dos primers fills del matrimoni eren els bessons Josep i Joan, ambdós nascuts el 1835 i, prou curiosament, morts també amb molt poc temps de diferència, el primer en Josep el 12 de gener de l'any 1900 i en Joan el 26 de gener del mateix any. Potser seria en reconeixement a aquest caire que els van fer dues tombes igualment bessones al cementiri de Vilafranca, una davant de l'altra, a banda i banda del camí que mena a la capella del recinte sagrat on, si ens hi adrecem, trobem la d'en Josep i la seva família a la nostra dreta i la del Joan a la nostra esquerra. Josep Torres Vendrell, comerciant, s'havia casat amb Marina Montserrat Masana i vivia a Vilafranca igual que el seu germà Joan, també dedicat al comerç, vidu en primeres noces de Maria Marcé i casat en segones noces amb Dolors Puig.

Vindria després el tercer germà, Miquel Torres Vendrell, nascut el 1832 i casat amb Maria Casals Rovira, de la parròquia dels Monjos, que va ser qui va portar l'activitat comercial vitivinícola des de Vilafranca a instàncies del seu germà petit, en Jaume, creant l'empresa vitivinícola Torres i Cia. Va morir el 1910. Poc abans del seu traspàs, l'any 1909, són ells, o potser algun dels seus fills, els que porten endavant la construcció d'una casa de nova planta als números 11 i 13 de la rambla

4 Antoni Martorell a *El Penedès al segle XIX*, Ed.IEP. 2010. Pg. 34 i 38.

5 Lamentablement l'arxiu parroquial va ser cremat durant la guerra civil. Sobre els fets d'aquests anys podeu veure Joan Anton Sadurní i Vallès *Vivències de la guerra 36/39 de quatre personatges rurals del Penedès*. A revista "del Penedès" núm. 19. Tardor-hivern 2008-09.

Les tombes bessones dels bessons Josep i Joan Torres Vendrell al cementiri de Vilafranca.

Les inicials de Miquel Torres en l'actualitat a la casa dels números 11 i 13 de la Rambla de Nostra Senyora.

de Nostra Senyora, destacada obra modernista de l'arquitecte Santiago Güell i Grau que coneixem com a casa Torres i Casals -o cal Fortuny pels seus següents estadants, la família del metge Ricard Fortuny-. A la façana encara són ben visibles les inicials M.T.

La figura de l'*americano* es la del germà petit, Jaume Torres Vendrell, nascut el 1839 i mort sense descendència el 28 d'octubre de 1904.⁶ Va ser enterrat a Barcelona on finalment havia establert els diversos negocis, amb fàbriques de filats de cotó com la de Malgrat, que va ser visitada pel governador civil al febrer de 1904,⁷ o una manufactura de teixits a Sant Martí de Provençals. Va fer també inversions en companyies navilieres, i fins i tot en el món de les publicacions barcelonines amb el *Diario del comercio*, que era de la seva propietat. La seva figura, prou característica de l'home de negocis que aprofita totes les circumstàncies de la vida on veu una mínima possibilitat de negoci, va ser glossada amb un caire proper a la narració novel·lesca per Clovis Eimeric. En veiem una mostra:

Llegó a la Habana como vilano perdido en los vientos ciudadanos, brizna de paja en la inmensidad de los campos, pero no se arredó: en sus bolsillos seguían aquellas pesetillas que se había traído de Villafranca, acaso aumentadas con alguna propineja conseguida con servicios extraordinarios a bordo; a las espaldas el hatillo y los zapatones. Por aquellos días, los españoles, y en especial los catalanes, hallaban fácil acomodo en la capital cubana. Había muchos comerciantes catalanes bien dispuestos para acoger a sus compatriotas, cuando acudían leal y honradamente a ganarse un puñado de pesos. Torres no fue una excepción de la regla. Halló un compatriota y una tienda modesta donde emplear sus actividades, una mesa donde saciar su excelente apetito y, bajo un mostrador, un hueco a modo de yacija: no era mucho, pero a todo ello se agregaría un peso semanal de soldada. ¡Un peso! ¡Qué ilusión para el aventurero en flor! ¡Y con qué orgullo lo recordaba Torres cuando era ya millonario!

Pasó varios años en la tienda. Salía apenas los domingos por la tarde, seguía durmiendo bajo el mostrador, vestía en ocasiones la ropa usada que su amo le cedía, ganaba ya dos o tres pesos semanales, pero no gastaba un centavo. Peso tras peso, bien amontonados primero, luego formando cucuruchos, consiguió una suma que ya le parecía fabulosa: quinientos pesos. ¡Cuántas cosas podían hacerse con quinientos pesos! ¡Cuánto plan, cuánto sueño dorado, cuánto tejer fantásticas empresas! ¡Con qué afán leía y releía las revista norteamericanas que le hablaban de maravillosas novedades, de inventos prodigiosos, de creaciones asombrosas de la moda, y cuán locas sugerencias le infiltraba aquella literatura estimulante!

En una de aquellas revistas, pudo enterarse de la existencia de un producto destinado a revolucionar el mundo: el petróleo, que en estados unidos comenzaba a explotarse a gran escala. Desde aquel instante, el petróleo fue una obsesión para el joven Torres, hasta determinar en él un gesto heroico: remitir a una de aquellas compañías petroleras norteamericanas sus quinientos pesos, para que le enviaran el preciado líquido, a fin de propagarlo por la Habana, donde todavía no era conocido. Desprendíase a la ventura de todos sus ahorros. No temía engaños. En la mitad del XIX continuaba siendo mercedamente proverbial la honorabilidad de

6 "La Vanguardia" 29 d'octubre de 1904, pg. 2.

7 "La Vanguardia", 25 de febrer de 1904, pg. 2.

las casas comerciales.

*Audaces fortuna juvat. La carta de Torres Vendrell y su generoso envío de quinientos pesos hizo sonreír a los gerentes de la compañía norteamericana. Ellos buscaban agentes de venta, ciertamente, pero con recursos holgados que asegurasen el pago del aceite mineral que se exportara. Sin embargo, algo de atrayente existía en la ingenuidad de la petición de Torres y, saltando por encima de toda previsión comercial, le enviaron petróleo y le dieron toda suerte de facilidades. Podía ir vendiendo y pagar a medida que cobrara el líquido vendido. Torres creyó enloquecer de alegría. Con febril dinamismo, lanzóse a ofrecer petróleo a conocidos y no conocidos. Coincidió con la oportunidad de colocación de aquella novedad y en contados años, que no rebasaran el lustro, Torres se encontró con unos millares de pesos, un crédito comercial y un negocio boyante. La audacia había colaborado en el éxito.*⁸

Com és fàcilment apreciable, es tracta de la forja del mite de l'americano pujat de res. En qualsevol cas, és amb Jaume Torres que neix i s'estructura la que acabarà esdevenint la més important empresa vinícola del Penedès, tot i que amb el seu germà seran els descendents d'aquest els que segueixin la línia de la seva iniciativa.

Del matrimoni de Miquel Torres Vendrell amb Maria Casals Rovira en coneixem cinc fills per les dades que localitzem a l'APVP. A Sant Pere Molanta naixeria l'any 1860 la primera filla, de nom Rosa, que es casaria amb Lluís Trabal Tauler. El matrimoni fixaria inicialment la seva residència al número 13 de la vilafranquina plaça de Jaume I. Rosa moriria el 20 de novembre de 1917.

Vindria després Antoni Torres Casals, nascut a Sant Pere Molanta el 1861. Propietari i hereu de les terres familiars en aquest municipi, es va casar amb Maria Via i Raventós, a qui hem esmentat abans com a filla de Fèlix Via Ràfols, el Figarot. El matrimoni vivia a la casa de la família d'ella, a cal Figarot, carrer del General Prim, 11, o potser a la de la seva germana Francesca, al número 8 de l'avinguda de Barcelona, tota vegada que aquella casa era coneguda també com a ca la Maria Via. Antoni Torres tenia igualment uns magatzems o terrenys als números 11, 13 i 15 del carrer de Santa Digna. Va morir el 24 de juliol de 1919, als 58 anys.

El tercer fill, Joan Torres Casals, va ser qui va continuar la línia del negoci vitivinícola. Nascut el 1865, es va casar amb Josefa Carbó Huguet i va establir la residència al número 1 de la rambla de Sant Francesc, a l'immoble conegut popularment com "cal Vamus". El seu fill Miquel Torres Carbó (1909- 1991) seria el continuador i impulsor de l'activitat empresarial vitivinícola. Joan Torres Casals va morir el 25 de març de 1932.

El 1868 naixeria, també a Sant Pere Molanta, la Francesca, quarta descendent de Miquel Torres Vendrell. Es va casar amb el també molantenc Ramon Sans Portabella i van ser els que van tirar endavant la construcció de la casa modernista del número 8 de l'avinguda de Barcelona, obra de l'arquitecte vilafranquí Eugeni Campllonch. Al primer pis hi van tenir la seva residència alguns anys, mentre que a la planta baixa hi tenia el despatx l'arquitecte Santiago Güell i Grau, que vivia al segon pis.⁹ Francesca Torres moriria el 2 de novembre de 1920.

Finalment, el 1884 naixeria Mercè Torres Casals, casada amb el metge Francesc Campllonch Romeu. La família vivia al número 3 del carrer de Puigmoltó, 3. La Mercè va morir el 20 de maig de 1929.

⁸ Luis Almerich. *Un comerciante ochocentista. Jaime Torres Vendrell*. Vilafranca 1946. Pg. 8-10.

⁹ Lourdes Mallart. *Santiago Güell i Grau arquitecte vilafranquí. La seva obra 1892/1920*. Ed. Museu de Vilafranca 1983. Pg. 14.

CAL VAMUS, UNA POLÈMICA VILAFRANQUINA

L'any 1908 i per iniciativa popular es va crear una comissió de cara a alçar un monument a Manuel Milà i Fontanals. La presidia el Dr. Franquesa i Gomis, però n'era l'ànima Josep Roig i Roqué. Al maig d'aquell any la comissió pro monument ja havia fet la proposta d'ubicació. Són anys de gran activitat i iniciatives. Al tombant d'una i altra rambla de Vilafranca, l'Ajuntament encarrega aixecar els plànols d'urbanització definitiva d'un espai que esdevé el centre de la vida de relació penedesenca. Poc després Pere Llorens –el pare de l'escriptor Rodolf Llorens i Jordana– hi obrirà un quiosc de begudes de disseny modernista abans de passar a regentar el mític Richie Bar, a l'altra Rambla. Però la de Sant Francesc tenia un problema: un grup de cases, en concret tres immobles, eren situats damunt l'espai que es volia urbanitzar. Era aquest l'espai de residència de Joan Torres Casals i Josefa Carbó Huguet i la seva família. Eren tres immobles, dos de la seva propietat i el tercer pertanyent als hereus de Dolors Parlader. El grup de construccions numerava com a rambla de Sant Francesc 1, 3 i 5, i rebien el nom popular de *cal Vamus*.¹⁰

El 1910 es va començar a discutir a nivell municipal la remodelació de la rambla de Sant Francesc i l'enderrocament d'aquestes cases, o només d'una part, per arreglar tot el conjunt d'acord amb el nou projecte d'urbanització d'aquella zona.¹¹ A l'Ajuntament hi insistia Josep Maria de Fàbregas; d'aquí que es demanés un dictamen al notari Joan Parés, i com que aquest no l'acabava d'emetre, un dels propietaris va fer l'ofertament de la seva casa a l'Ajuntament, i demanava signar la compravenda, mentre altres propietaris, en concret Joan Torres i els hereus de Dolors Parlader, s'hi oposaven. Com que s'havia obert a nivell municipal un expedient d'expropiació per motius d'utilitat pública, l'Ajuntament nomena una comissió per tal que visiti els propietaris afectats.

El 6 de març de 1912 emeten dictamen els lletrats Fàbregas i Cañas sobre l'enderrocament de les cases de cal Vamus. L'Ajuntament debat el tema i pregunta en concret als lletrats si en el cas d'un nou arranjament d'aquell conjunt de cases els propietaris podrien procedir a realitzar obres interiors que poguessin afectar la façana. També pregunten si, en cas de ser declarat aquell espai de la rambla bé d'utilitat pública, l'Ajuntament hauria de procedir immediatament a pagar la seva valoració.¹² El resultat d'aquestes consultes va ser que les obres interiors que es practiquessin a qualsevol casa de la població, si no afectaven les parets de la façana, teulada o terrats, i no es tractava de les que estaven subjectes a la nova alineació, no podien ser prohibides, i ni tan sols necessitaven permís,¹³ de manera que, encara que s'intenti tramitar un expedient d'expropiació forçosa, aquest intent no pot adquirir estat suficient per privar el propietari del seu dret legítim mentre l'expropiació no hagi estat decretada. “Termina este dictamen aconsejando como más práctico el empleo del medio indirecto de la «alineación oficial» para conseguir en plazo más o menos lejano la desaparición de las casas que se pretenda, en vez de acudir al expediente de expropiación forzosa de suyo costoso en tiempo por los trámites necesarios a seguir, no menos que bajo el punto de vista económico.”¹⁴

10 S'atribueix l'origen d'aquesta curiosa denominació al fet que quan la família sortia de casa, Joan Torres se situava a la porta del carrer i reclamava a la resta de components que baixessin d'una vegada amb l'expressió “Vamus!” que acabaria donant nom al conjunt de construccions.

11 No és pas difícil d'entendre aquest arrencament perquè el conjunt dels immobles no s'ha tocat i més de cent anys després encara manté la mateixa cantonada llavors objecte de polèmica.

12 Llibre d'Actes. Ajuntament de Vilafranca, any 1912. foli 192, r i v. (ACAP).

13 Article 164 de les ordenances municipals. Ajuntament de Vilafranca, 1912.

14 Llibre d'Actes. Ajuntament de Vilafranca, any 1912. foli 195, r. (ACAP)

El 27 de març de 1912 es va encarregar al Sr. Álvarez, de la comissió especial d'aquest tema, que parlés amb el Sr. Torres. El resultat va ser que aquest darrer no va acceptar cap acord, de manera que van nomenar una altra comissió formada pels senyors Emili Berger i A. Oller. El regidor Josep Masachs va proposar una subscripció popular per aconseguir fons de cara a l'enderroc tan aviat com fos possible. Així va proposar quatre línies de subscripció popular, una dels propietaris de les cases llindants amb les que es volien enderrocar, una altra de tots els altres propietaris de la vila i la comarca "que tengan afecto o voluntad al embellecimiento de la misma", una tercera subscripció a càrrec de tots els industrials de la localitat i una darrera de caire popular. La proposta s'accepta, i el que falti per cobrir amb el capital que pugui ser aportat per veïns de la vila amb caràcter de préstec a un interès que no superi el tres per cent anual, l'Ajuntament ho cobrirà amb els diners procedents del lloguer de les cases de cal Vamus que no vagin a terra.

L'Ajuntament de Vilafranca va acordar, per majoria, a l'abril de 1912, tirar endavant aquesta curiosa proposta de les quatre subscripcions. Pocs dies després, Santiago Güell, l'arquitecte municipal, va reconèixer que, per motius de feina, no podia aixecar el plànol de les dues rambles, tal com li havia encarregat el consistori, de manera que aquest va ser encarregat a Antoni Pons Domínguez, arquitecte, matriculat a Vilafranca. Cap a finals d'abril, Silvestre Mata i Bonet continuava les gestions davant del propietari, just quan l'Ajuntament va posar-li una multa per haver fet sense permís obres a la teulada de la casa número 3 de la rambla de Sant Francesc. Les obres es van aturar, però la polèmica no, perquè a finals de maig el Consistori encara en parla i no es posa d'acord a tirar endavant la sanció, mentre Joan Torres Casals demana permís per arranjat paret i posar un cartell dient que no es podien fixar cartells.

Finalment, els regidors de la Casa de la Vila, al maig de 1912, accepten deixar d'interposar recurs d'apel·lació contra el tema de cal Vamus, de manera que acorden fer el plànol lineal de la rambla de Nostra Senyora amb les seves rasants per gestionar el seu empedrat del pont del Carril fins a la creu de Sant Salvador, a càrrec de l'Estat. Pocs dies després, l'arquitecte Pons presenta el plànol d'alineació de la rambla de Sant Francesc i es discuteix sobre el plet posat per Joan Torres Casals al jutjat de primera instància contra l'Ajuntament per la multa que li havien posat.

El 17 de juliol de 1912 el ple de l'Ajuntament de Vilafranca -per cinc vots a favor contra quatre en contra- va aprovar l'expedient d'alineació de la rambla de Sant Francesc exposat durant vint dies hàbils i al qual havia presentat reclamació Joan Torres Casals, en concret contra la proposta d'arranjament que afectava la seva propietat, de manera que l'Ajuntament va acordar que la nova alineació no es faria si no hi havia "mutuo convenio o la formación del oportuno expediente de expropiación forzosa". Al desembre de 1912 l'Ajuntament encara discutia sobre cal Vamus i els tràmits judicials que es portaven a terme, en concret sobre la proposta de desistiment de la via judicial i el recurs d'alçada interposat davant el Ministeri de la Governació.

El tema va anar tant per llarg que el 23 de maig de 1913 encara no s'havien posat d'acord els regidors sobre les bases per a la resolució de l'assumpte litigiós amb Joan Torres Casals, de manera que van deixar el tema sobre la taula i van prescindir dels serveis de l'advocat Josep Cañas i Mañé, que fins llavors havia portat els tràmits judicials en concret davant el jutjat de primera instància. Una setmana més tard, el litigi es va considerar tancat en aprovar unes bases en les quals s'acordava que l'Ajuntament podria comprar les cases 1 i 3, que eren de Torres, i la contigua, propietat dels hereus de Parladera, a través d'un conveni amb els propietaris o d'un expedient d'expropiació forçosa. Fins i tot en el cas que una de les dues fórmules es tirés endavant, la família Torres podia continuar gaudint de l'ús de les cases per 10 anys des del moment de l'aprovació del contracte, i amb posterioritat l'Ajuntament podia enrunar les cases pagant el preu que fixessin dos

perits nomenats un per cada part i un tercer en cas de discòrdia. El preu estaria relacionat amb el valor que tinguessin les finques descomptant-hi les obres de luxe que des del moment d'aquest conveni hi fes la família Torres. L'Ajuntament va autoritzar finalment Torres a fer les obres que ja havia sol·licitat al juny i al setembre del 1911 i totes les diligències judicials van quedar arxivades.

En Torres fa obres a cal Vamus, en concret a la façana que dona al carrer de la Cort, i alguns regidors de l'Ajuntament li volen demanar explicacions, però el plenari de l'abril de 1914 rebutja que se l'obligui a presentar-se a donar explicacions i el mateix mes d'abril ho tornen a discutir. Alguns regidors demanen que hi vagi l'arquitecte municipal, Santiago Güell; altres pretenen que no cal, o que el sr. Torres té dret a no deixar entrar l'arquitecte que vagi a fer la inspecció a casa seva. Alguns parlaven de la no validesa del conveni que ja s'havia signat, i hi havia qui es referia a la necessitat de no haver d'engegar un altre plet. Alguns criticaven el plànol d'arreglaments de les cases de la rambla indicant que només tenien en compte l'interès de determinades persones i que el plànol només s'havia fet amb la intenció de fer desaparèixer les cases de cal Torres. Finalment, acorden per majoria no tirar endavant cap plet ni nomenar advocats i respectar també el fet que en el litigi hi havia intervingut el mateix diputat Josep Zulueta. Hi va haver fins i tot enfrontaments personals quan algun regidor li va dir a un altre que, si s'hagués pres tant d'interès per totes les cases de Vilafranca, la població seria una meravella, fins al punt que l'alcalde va haver de declarar acabada la sessió i els torns de paraula.

Les castanyes o versets satírics que van circular en els Carnavals d'aquells anys en alguna ocasió havien fet referència al tema: "Cal Vamus anirà a terra / farem un estadi nou / un born per les verduleres / perquè no es mullin quan plou". Però cal Vamus no va anar a terra i encara es manté dempeus en una ben característica imatge de la nostra població. Ni tan sols en els anys de la Segona República, quan l'Ajuntament de la vila va aprovar el Pla Barenys, que preveia una Rambla sense destorbs, però el desenvolupament dels esdeveniments de la Guerra Civil tot just si van aconseguir que les tropes franquistes inauguessin el 1939 la plaça de davant de l'Ajuntament, amb cal Moy acabat d'enderrocar, i que la distingissin com a "plaza del Generalísimo Franco".

EL TON JANÉ

Descendent d'una família de pagesos benestants a la qual trobem redimint censos des del 1808,¹⁵ Antoni Jané Formosa era fill d'Antoni Jané Roig i Josefa Formosa. El pare era boter, però esdevingué fabricant d'aiguardents a Vilafranca, i el 1850 comprà un terreny situat al Raval de la Font, a l'indret anomenat camí dels Caputxins.¹⁶ A l'agost del 1861 adquirí una casa al vilafranquí Raval de la Font. En aquests indrets acabaria construint-se el 1871 la casa familiar en base a l'estil arquitectònic neoclàssic que imperava a l'època. L'activitat d'Antoni Jané Roig en el comerç d'aiguardents va canviar de manera notable a partir del 1837, tal com havia explicat el seu fill,¹⁷ tota vegada que fins aquell any "les rutinàries destil·leries que arreu estaven escampades per la comarca no produïen més que holandes, les quals per ser sa aplicació molt reduïda eren pagades a molt baixos preus".¹⁸ Quan cap a meitats de l'any 1839 s'aconsegueix millorar aquesta qualitat

15 La història familiar d'Antoni Jané podria ser objecte d'estudi tota vegada que bona part de la documentació, més familiar que no pas empresarial, es conserva a l'ACAP, dins del fons Freixas.

16 Notari Narcís Vallès de maig del 1850. Còpia al Fons Freixas (ACAP).

17 En els llibres de comptes que el seu fill Antoni Jané Formosa va mostrar a Antoni Martorell i Peñalera i que aquest esmenta a *El Penedès al segle XIX*. Ed.IEP. 2010. Pg. 31.

18 Antoni Martorell i Pañellas *El Penedès...* Pg. 31.

alcohòlica, Antoni Jané i Joan Alcover, l'anomenat Pagès de Bellavista, produeixen esperits de 35° que els compra la casa Font de Vilanova per exportar-los a Mèxic.

L'any 1868 els comerciants vilafranquins s'arrisquen a traspasar l'Atlàntic i instal·lar sucursals en diferents punts de Cuba. La primera fou la d'Antoni Jané, que girava amb la raó social Mañé i Jané, amb el seu soci, el vendrellenc Rafael Mañé, i el seu germà, Marcel·lí Jané.¹⁹ L'activitat comercial va anar endavant, els Jané tenen ja, o instal·len, una fassina amb hort a la zona de les Clotes i constitueixen l'empresa Jané i Cia., fins i tot amb vaixell propi, una *bricharca* que porta el nom de l'esposa i mare, *Josefa Formosa*, que el setembre de 1886 trobem al port de Barcelona.²⁰

El fill, Antoni Jané Formosa –popularment conegut com “el Ton Jané”–, es va casar amb la seva cosina Josefa Pasqual Formosa, nascuda a Sant Quintí de Mediona.²¹ Dedicat plenament a la producció vinícola i d'aiguadents i al seu comerç, va establir la seva residència familiar a la casa del Raval de la Font, carrer on el 1907 van comprar una altra casa, al número 3, i de la qual conservem els plànols de la reforma amb data de 30 de setembre del 1927, encarregada a Santiago Güell per Josefa Pascual, llavors ja vídua de Jané.²² La casa, tal com va arribar als anys setanta del segle XX, abans de ser enderrocada, tenia una terrassa al primer pis, sobre el jardí, amb unes escales que hi baixaven i que aixoplugaven una espectacular gruta amb cascada, d'acord amb els gustos de l'època. A l'altra banda d'aquest jardí noucentista, amb palmeres de tonalitat colonial, hi havia el saló, que ocupava una edificació independent.

El matrimoni Jané-Pasqual va tenir quatre fills: l'Antoni, que va morir molt aviat; la Josefa, familiarment anomenada “Pepina”, nascuda el 1875 i que el 1899 es casaria amb el notari Joaquim Maria Freixas Martorell, nascut el 1866, fill de l'advocat i alcalde de Vilafranca Ramon Freixas i Miret i d'Eulàlia Martorell; en Joaquim Maria, el gendre, que acabaria venent al seu sogre la casa número 25, abans número 19, del carrer de la Palma, històrica edificació que havia estat despatx del seu pare, Ramon Freixas (era al juliol de 1903, quan aquest tot just havia mort)²³, i la Francesca, familiarment “Fanny”, que es va casar amb el vilafranquí Vicenç Mestres, cunyat de l'impressor Pere Alagret i Vilaró. D'aquest matrimoni en serien fills els germans Antoni i Vicenç Mestres Jané. La tercera filla, Antònia Jané Pasqual, va casar-se amb Josep Miquel Bonet, de la nissaga dels creadors a Capellades de la important indústria paperera Miquel Costal i Miquel. Aquesta branca familiar va continuar mantenint les arrels vilafranquines en unes edificacions de la seva propietat al carrer del Progrés.

Seria possible resseguir les finques que la família d'Antoni Jané tenia a Vilafranca,²⁴ entre aquestes un magatzem al carrer del General Prim, número 20, cantonada amb el carrer de Sant Bernat. Creiem que aquest era situat davant de la casa del número 15 de mateix carrer, cantonada amb el carrer de Sant Julià, que també era propietat de la família, construcció projectada el 1901 per l'arquitecte Pere Ros i Tort, que encara avui dia conserva la seva estructura amb soterrani i planta baixa sota coberta de teula àrab, amb galeria al darrere i accés al jardí; una construcció d'acord amb l'eclecticisme de base neogòtica i que es considera que contrastava amb l'esclat del

19 Antoni Martorell i Pañellas *El Penedès...* Pg. 34.

20 “La Vanguardia” del 30 de setembre de 1886 parla de la corbeta “Antònia Formosa”, de Jané i Cia.

21 Vid. [Joan Solé Bordes]. *Fundació Antoni i Vicenç Mestres Jané 1983-1994*. Vilafranca. 1994.

22 ACAP, fons Freixas. Maria Lourdes Mallart esmenta el 1917 l'obertura d'una porta i una finestra a una propietat al carrer dels Banys. M.L. Mallart. *Santiago Güell i Grau, arquitecte vilafranquí, la seva obra 1892/1920*. Ed. Museu de Vilafranca 1982. Pg.75. La reforma o nova construcció que esmentem no es catalogada en el llibre que només arriba al 1920.

23 Notari Manuel Crehuet de Barcelona, juliol del 1903. Còpia al Fons Freixas (ACAP).

24 Relació de finques que té Antoni Jané al terme de Vilafranca. Fons Freixas (ACAP).

Panteó d'Antoni Jané i família al cementiri de Vilafranca

modernisme que ja es començava a fer notar.²⁵ Possiblement va ser construïda com a llar del jove matrimoni de Vicenç Mestres Juvé i Francesca Jané Pascual, filla d'Antoni Jané, i va ser en aquest indret on van néixer els seus fills, els germans Antoni i Vicenç Mestres Jané.²⁶ Era igualment propietat d'Antoni Jané una fassina d'alcohols al terme municipal de Guardiola de Font-rubí, on comptava amb una casa amb caire de xalet que al març del 1920 és objecte d'un estudi de la coberta, a càrrec de l'arquitecte Antoni Pons.

Tot i que sense el caire de benefactor que sovint tenen els *americanos* de vora mar²⁷ amb donacions filantròpiques, trobem que cap a les primeries del segle XIX Antoni Jané fa un préstec de 500 pessetes a l'Ajuntament de Vilafranca per comprar l'edifici de la Beneficència. En contrapartida, la remarca de la seva posició social era evident. Així va ser una de les primeres famílies de la població que va comptar amb vehicle motoritzat de la seva propietat, amb xofer.²⁸ Però la memòria

més significativa que ens ha quedat d'Antoni Jané és el magnífic panteó familiar, situat al segon recinte del cementiri vilafranquí. Va ser Josepa Pascual i Formosa qui, el 27 de febrer de 1923, va encarregar la capella funerària al contractista picapedrer Manuel Güell Rovirosa, realitzada pel constructor vilafranquí Ramon Gelida sota la direcció de l'arquitecte Santiago Güell i Grau.²⁹ S'assegura que aquest darrer considerava aquest panteó com la seva obra mestra. Es tracta d'una capella construïda en estil neogòtic, de planta quadrangular, amb un absis poligonal; aplega tots els aspectes del gòtic arquitectònic: pinacles, contraforts, rosetó, arcs i tota mena de detalls, entre els quals destaquen els d'ornamentació vegetal i animal, a més d'un timpà esculpit amb el tema de la resurrecció. A l'interior hi ha capitells de decoració floral i relleus amb temes religiosos.

25 Joan Rosselló (et alt.) *Vilafranca del Penedès a través de la seva arquitectura. La ciutat que ens ha arribat*. Vilafranca 1992. Pg.136.

26 [Joan Solé Bordes]. *Fundació Antoni i Vicenç Mestres Jané 1983-1994*. Pg. 13.

27 Així ho vam assenyalar a "Americanos", "Indians" *Arquitectura i urbanisme al Garraf, Penedès i Tarragonès (Baix Gaià) Segles XVIII-XX*. Vilanova. Museu Balaguer 1089. Pg. 107.

28 [Joan Solé Bordes]. *Fundació Antoni i Vicenç Mestres Jané 1983-1994*. Pg. 13.

29 Documentació familiar al fons Freixas (ACAP).

ELS VIA OLIVERAS

Manuel Via Ferret, fill de Pau Via i Manuela Ferret, i Llúcia Oliveras Sivillà, filla de Francesc i de Peregrina, es van casar a Santa Maria de Vilafranca el 31 de desembre de 1818.³⁰ El 23 de desembre de 1819 els naixeria el primer fill, Manuel Via Oliveras; el 6 de juny de 1821, Francesc de Paula Via Oliveras; el 2 de febrer de 1823, Antoni Via Oliveras; el 9 d'abril de 1825, Francesca Via Oliveras; el 28 d'abril de 1827, Maria del Remei Via Oliveras, i el 23 de juliol de 1830 Pau Via Oliveras. Aquest darrer es casarà amb Francesca P. Ferrer i morirà el 3 de novembre de 1900, als 70 anys. El 19 de febrer de 1833 veu la llum el darrer fruit del matrimoni Via Oliveras: la petita Manuela, que potser es va quedar soltera per tenir cura dels seus pares que ja eren grans.

Per la referència que esmentem més avall, els Via Oliveras eren també *americanos*. Els creiem emparentats amb els Via "Figarot", tot i que no ho podem afirmar perquè no n'hem trobat el lligam, i possiblement també amb els Casals, emparentats amb els Torres, de manera que es poden suposar lligams. La prova és que Fèlix Casals, germà de Maria Casals Rovira (casada amb Miquel Torres Vendrell) serà el padri de Maria del Remei Via Oliveras.

Pau Via Oliveras es devia quedar amb el patrimoni de l'hereu Antoni Via Oliveras, que havia nascut el 1823 i moriria solter als 67 anys l'11 de maig de 1890, a Barcelona, al carrer de Pau Claris número 9, i porten a enterrar a Vilafranca.³¹ Per la mort dels germans i família, aquest patrimoni va passar finalment a la senyora Manuela Via Oliveras, com explica Antoni Sabaté Mill: "Pau Via Oliveras, un vilafranquí, que havia amassat una enorme fortuna a les Amèriques (quan resolgué emprendre l'obra de reforma, havia perdut la muller i nou fills). Del senyor Pau Via procedí la iniciativa de reformar la façana de la basílica de Santa Maria, reforma que no va poder veure ni començar per haver-se anticipat la mort."³² Així consta que va ser la seva germana Manuela, hereva del patrimoni del difunt Pau, dona soltera d'abundant patrimoni econòmic i de molta religiositat, que el 1903 es va comprometre a pagar la construcció de la nova façana de Santa Maria, en estil neogòtic, a més d'altres aportacions a la millora de la basílica. El 20 d'agost de 1905 es va portar a terme la benedicció de la nova façana. La senyora Manuela no sols va fer aportacions generoses a iniciatives eclesiàstiques, sinó que també en consta alguna de civil, com la de 1909, que va pagar un microscopi amb destí a l'escorxador municipal.

Manuela Via Oliveras va morir el 27 d'octubre de l'any 1911 a la seva casa del carrer del General Prim número 3. Curiosament, l'Ajuntament no se'n va fer ressò amb condol pel seu traspàs en el llibre d'actes del plenari municipal, tal com era habitual. Al juliol de 1912, Mn. Joaquim Inglada Via i la seva germana Alberta van fer saber a la Junta d'Obra de Santa Maria que eren hereus de confiança o marmessors de la difunta Manuela Via i Oliveras, amb testament davant el notari Melo, on diu que s'assigna i es llega a l'església parroquial, per a reparacions, la quantitat de 60.000 pessetes. La Junta d'Obra de Santa Maria va prendre l'acord d'acceptar els diners per a reparacions al temple, bàsicament de cara a la construcció d'un orgue nou, ja que estava en molt mal estat, i van autoritzar i facultar Mn. Joan Badia perquè realitzés les necessàries gestions sobre el tema. També es van aplicar diners a la reparació i ornamentació de la capella del Sagrament. La reparació a fons de l'orgue es va inaugurar el 14 de setembre de 1913 i va ser beneït amb una

30 Totes les notes familiars són recollides dels llibres parroquials de l'Arxiu de les Parròquies de Vilafranca (APVP)

31 Volem creure que són enterrats al panteó dels Inglada Via a l'entrada del cementiri de Vilafranca, a la banda dreta en el primer recinte, amb la mort de la senyora Manuela la capella va passar a pertànyer a l'Asil Inglada Via.

32 Antoni Sabaté Mill "El doctor Joan Badia i Capdevila" aplegat al volum *De prop i de lluny. La vila i alguna gent* Edicions "El 3 de vuit" Vilafranca 1994. Vol. I. Com és habitual Sabaté no esmenta les seves fonts d'informació, sempre prou serioses.

missa cantada per la comunitat de preveres i l'execució de diverses peces musicals a càrrec de Bernardo de Gabiola, professor del conservatori de Madrid.³³

Els hereus, Mn. Joaquim Inglada Via, nebot de la senyora Manuela i la germana del mossèn, Alberta Inglada Via, van fer possible amb el patrimoni de l'esmentada herència que el 1916 es construís l'edifici de l'Asil Inglada Via, obra modernista de l'arquitecte Santiago Güell i Grau.

El darrer lliurament de diners com a hereu de confiança a la Junta d'Obra de Santa Maria, el va fer Mn. Joaquim Inglada el 3 d'agost de 1921. El dia 1 d'abril de l'any 1922 Mn. Joaquim Inglada era el degà de la Comunitat de Preveres, i l'asil Inglada Via ja funcionava perquè, per celebrar els 25 anys de Mn. Joan Badia com a degà del Penedès, el dia abans de Corpus es van repartir profusament bons de pa, de carn i arròs, als pobres i dinars del dia de Corpus a la Beneficència Vilafrantina, Asil del Carme, Asil Inglada Via, malalts de l'hospital i presos a la presó.

Mn. Joaquim va morir a l'asil Inglada Via el 10 de gener de 1933, als 88 anys. Era fill de Pere Inglada i de Josefa Via, havia nascut a Vilafranca i els seus pares també. La seva germana Alberta Inglada Via va morir també a l'asil Inglada Via el 14 de juny de 1934, als 80 anys.

ELS ORÍGENS DE LA CAIXA D'ESTALVIS DEL PENEDÈS

Els inicis de l'entitat d'estalvi vilafrantina estan relacionats directament amb els llegats a l'església de dues famílies vilafranques, els Milà i Fontanals i els Via Oliveras. Pel que fa als primers, l'herència de Pau i Manuel Milà, morts sense descendents, acaba a mans eclesiàstiques.³⁴ Així, el 2 de novembre d'aquest any 1907 compareixien davant el notari Ignasi Melo Tormo Francesc Escofet i Vidal, prevere de Vilafranca; Albert Rius i Quer, prevere de Vilafranca; Felicià Grases i Bertran, propietari, casat, de Vilafranca; Pau Benach i Sonet, advocat, casat, de Vilafranca, i Joan Badia i Capdevila, rector de la parròquia de Santa Maria, els quatre primers com a marmessors. Els preveres fan lliurament del llegat d'acord previst en el testament de Josep Grases i Bertran davant el notari Melo el 7 de maig de 1907, que llegava dues cases, una al carrer dels Ferrers i l'altra al carrer de la Font, per tal que s'hi instal·lés l'Associació Catòlica,³⁵ i demana que els siguin lliurades les referides propietats com a patrons a les persones que tenien el càrrec de rectors de les parròquies de Santa Maria i de la Trinitat i als degans dels beneficiats de les dues parròquies, "*en concepto de dueños libres, atendiendo éstas entonces en lo posible al cumplimiento del fin para que hacía el referido legado*"³⁶.

El 23 de febrer de 1908 Joan Badia Capdevila, rector de la parròquia de Santa Maria, i Jaume Cornellà, rector de la parròquia de la Trinitat, així com els preveres Albert Rius i Josep Pascual, degans dels beneficiats de les parròquies, reconeixen que són patrons de les dues cases, la del carrer dels Ferrers i la del carrer de la Font, formades per planta baixa, entresol i dos pisos, i en interpretació de la voluntat del testador les cedeixen a la societat catòlica constituïda a la vila amb el nom d'Associació Catòlica, de la qual formen el consell directiu Josep Cañas com a president; Pau Benach com a vicepresident; Roman de Saavedra com a tresorer, i Isidre Campllonch com a secretari. Entre les obligacions hi ha la de pagar les càrregues i impostos corresponents, retornar

33 Les dades que segueixen son de Joan Solé i Bordes, *Aspectes de la vida religiosa vilafrantina entre 1861 i 1936. La Junta d'Obra de Santa Maria*, estudi inèdit presentat a IV Seminari d'Història del Penedès, Institut d'Estudis Penedesencs 2009.

34 Ho podeu veure estudiat amb deteniment a Joan Solé Bordes, *L'entorn familiar dels Milà i Fontanals*, a "Actes del simposi Manuel Milà i Fontanals. Vilafranca del Penedès, 12 i 13 de maig de 2010". Institut d'Estudis Penedesencs 2011.

35 Des del 1878 funcionava la Joventut Catòlica. Antoni Martorell Pañellas i altres. *El Penedès...* 2010. p. 216.

36 Melo, Tormo, Ignacio. 1907. Protocol 403. f. 1.309 a 1.312.

les edificacions si s'aparta l'entitat de les finalitats fundacionals, i “*sempre que l'Associació compti amb medis deurà donar classes gratuïtes per a joves obrers i ensenyança del catecisme*”.³⁷ Aquesta institució s'anomenarà justament Escoles Milà.

Va ser en l'àmbit d'aquesta entitat que va néixer la Caixa d'Estalvis del Penedès, primer com a secció d'estalvi de l'associació el 1910 –curiosament, per iniciativa de Pau Benach i Sonet, directament relacionat amb la distribució del llegat dels Milà i Fontanals–, que redactaria el seu reglament de funcionament el 27 d'abril de 1912, signat pel seu primer secretari, Roc Arayo. Amb l'aprovació del reglament de l'Entitat, els socis fundadors van fer l'aportació de 12.600 pessetes. L'entitat, que va aprovar els estatuts el 19 de febrer de 1913, finalment obriria les seves portes de forma autònoma a una de les cases del llegat, seu de l'Associació Catòlica, al carrer de la Font, número 43 –una de les cases de la família Milà a Vilafranca–, el dia 6 d'abril de 1913,³⁸ al mateix espai on ara, en un edifici nou, hi ha la seu de Càritas interparroquial de Vilafranca. La Caixa d'Estalvis del Penedès va iniciar les seves activitats mercantils sota la presidència de Lluís Pujols i Caballol. La primera imposició, de 26.000 pessetes, va procedir de la secció d'estalvis de l'Associació Catòlica³⁹ que, amb això, es donava per clausurada o reconvertida. La Caixa va iniciar immediatament les seves operacions de cara al públic amb un horari limitat el dissabte de 8 a 9 del matí i el diumenge de 10 a 12 del matí, especialment adaptat als obrers i dependents de comerç. El líquid dels imponents del primer exercici, corresponent a l'any 1913, va ser de poc més de 50.000 pessetes en gairebé cinc-centes llibretes d'estalvi.⁴⁰

Interior de l'oficina de la Caixa d'Estalvis del Penedès, situada als baixos de la casa que havia estat de Manuela Via Oliveras.

Habitualment, però, es cita com a primer estatge o primera oficina de la Caixa d'Estalvis del Penedès la del número 3 del carrer del General Prim, és a dir, la casa de la senyora Manuela Via Oliveras, que llavors ja havia mort, i el patrimoni de la qual administraven ja els germans Inglada Via com a marmessors. Aquests en van fer donació a l'Associació Catòlica, i d'aquí passà a la Caixa que, després d'encarregar-ne la reforma a l'arquitecte Santiago Güell amb data 25 de maig,⁴¹ obrí les seves portes en horari habitual d'oficina i amb el personal corresponent el 7 de juliol de 1917.⁴²

37 Full solt conservat a l'Arxiu de les Parròquies de Vilafranca (APV)

38 Antoni Sabaté Mill. *Caixa d'Estalvis del Penedès 1913-1983*. Vilafranca 1983. Pg. 2. També Canton Ortiz, Josep E. *Caixa Penedès, la força de la seva gent*. Ed. Andana. Barcelona 2010. Pg. 13.

39 Canton Ortiz, Josep E. *Caixa Penedès...* Pg. 13.

40 Canton Ortiz, Josep E. *Caixa Penedès...* Pg. 15.

41 M.L. Mallart. *Santiago Güell...* Pg. 75

42 Antoni Sabaté Mill. *Caixa d'Estalvis...* Pg. 4.

El 1957 Caixa Penedès va incorporar l'asil a la seva obra social. Des de llavors hi ha portat a terme nombroses obres de millora i restauració, respectant els aspectes originals de la façana i detalls interiors d'estil modernista.

Dels lligams inicials amb la comunitat cristiana de Vilafranca en són una bona mostra la destinació dels beneficis a l'obra social. La de l'any 1926 va ser en total de 8.826 pessetes⁴³ que es van aplicar a: Asil Inglada Via (1.471 Ptes.), impositors que anaven a fer el servei militar a l'Àfrica (250 Ptes.), llibretes noves per nounats (830 Ptes.), Escoles Milà (500 Ptes.), Hospital (800 Ptes.), Beneficència Vilafranquina (500 Ptes.), Conferència de Sant Vicenç de Paül, senyors (500 Ptes.) i senyores (500 Ptes.), Patronat Infantil (50 Ptes.), Rober de l'Hospital (150 Ptes.), Rober de Sant Elies (150 Ptes.), Escola de Sant Josep (150 Ptes.), escola Sant Josep nenes pobres asil (75 Ptes.), Catecisme Santa Maria (150 Ptes.), Catecisme de la Santíssima Trinitat (150 Ptes.), vestits de primera comunió de la S. Trinitat (150 Ptes.) i de Santa Maria (150 Ptes.), Escola Dominical de l'Hospital (200 Ptes.), Germanes Josefines (850 Ptes.), premis per als imponents en el Dia de l'Estalvi (500.-), Asil de nenes (200 Ptes.), Escoles públiques (100 Ptes.), sucursal del Seminari (150 Ptes.), premis als pobres en el Dia de l'Estalvi (500 Ptes.). Si tenim en compte els conceptes no directament relacionats amb la labor assistencial i religiosa, les aportacions dels soldats a l'Àfrica, els nounats i els premis als imponents, no arriben al 18 per cent del total de l'obra social.

Casa de la senyora Manuela Via
en l'actualitat.

⁴³ Setmanari Acció. Núm. 934, 22 de gener de 1927